

Modele europene de apărare a limbii naționale

Gabriela STOICA

Simpozioanele internaționale organizate de Institutul de Filologie „A. Philippide” al Academiei Române au pus în dezbatere teme de mare actualitate, într-o abordare științifică multidisciplinară: identitatea limbii și literaturii române în perspectiva globalizării, spațiul lingvistic românesc și integrarea europeană, comunicarea interculturală, coabitările și interferările lingvistice, dar și distorsionările din procesul comunicării despre care se va discuta în cadrul prezentei ediții. Toate acestea sunt teme de larg interes care demonstrează că cercetarea academică, universitară este preocupată constant de probleme aflate pe agenda publică. De aceea, am ales ca subiect pentru întâlnirea cu dumneavoastră o chestiune care preocupă tot mai mult comunitatea europeană și anume apărarea limbilor naționale, în plină ofensivă a globalizării. Rolul autorităților de reglementare din domeniul audiovizual este foarte important în acest demers.

Mai întâi mă voi referi la modelul francez de apărare a limbii pentru că Franța, prin tot ce face, cu mai mult sau mai puțin succes (dar asta este o altă problemă) rămâne campioana Europei sub acest aspect. Cuvintele lui Maurice Druon: „Si l’anglais est une nécessité, le français est un privilège” rămân actuale.

După cum se știe, apărarea limbii a fost, de-a lungul secolelor, o temă privilegiată, de onoare și de nemurire, pentru mulți scriitori francezi. De la poezii Pleiadei care ne-au lăsat prin Joachim du Bellay celebra *Défense et illustration de la langue française* la *L’Art poétique* al lui Boileau, la iluministi sau la „nemuritorii” Academiei Franceze, monumentul limbii a avut mereu apărători iluștri. O astfel de tradiție a legitimat, în zilele noastre, apariția, în august 1994, a unei legi referitoare la folosirea limbii franceze, dar și a altor documente sau acțiuni conexe, girate de statul francez – care ne permit să vorbim despre o veritabilă politică lingvistică.

Astfel, pentru a evita ca, în anumite domenii, specialiștii să recurgă la termeni străini, preluați în general din engleză, este încurajată și facilitată așa zisa „producție terminologică” care înseamnă crearea de cuvinte pentru desemnarea realităților contemporane. De aceea, puterile publice au instituit printr-un decret din 3 iulie 1996 un dispozitiv interinstituțional care are ca misiune forjarea de termeni și expresii noi pentru a umple lacunele limbii și a desemna concepte care apar sub denumiri străine, în special în domeniile economic, științific și tehnic.

Coordonat și animat de Delegația generală pentru limba franceză și celelalte limbi din Franța, dispozitivul este o rețea de parteneri instituționali incluzând Academia franceză și organisme responsabile cu politica lingvistică din țările francofone. Există 18 comisii specializate în terminologie și neologie¹, plasate în

¹ Ansamblul proceselor de formare a neologismelor.

diferite ministere. În centrul rețelei se află Comisia generală de terminologie și neologie, aflată sub autoritatea Primului Ministru.

Termenii recomandați de Comisia generală sunt publicați în Jurnalul Oficial al Republicii franceze; nu sunt de folosință obligatorie decât în administrația și instituțiile de stat, dar pot servi drept referință, în special pentru traducători și redactori tehnici. Se realizează astfel, într-o manieră coordonată și în conformitate cu regulile de formare a cuvintelor din limba franceză, o terminologie clară și coerentă, la dispoziția specialiștilor, dar accesibilă totodată publicului.

Pentru ca presa și mediile de comunicare, traducătorii, în special cei din organismele internaționale, unde franceza este limbă oficială, să dispună de echivalentul francez, pentru ca învățământul tehnico-științific să se poată face în limba franceză, fără împrumuturi ad-hoc, neasimilate, această provocare este deosebit de importantă și capătă valoarea unui model.

La rândul său, Consiliul Superior al Audiovizualului (C.N.A-ul francez) și-a asumat, prin propria lege de funcționare, misiunea de „apărare a limbii și culturii franceze în comunicarea audiovizuală”.

Fiecare număr al Buletinului C.S.A. care apare lunar conține o rubrică intitulată „Limba franceză”, în cadrul căreia sunt comentate greșeli, sunt prezentate informații și recomandări privind calitatea limbii. C.S.A. beneficiază de rezultatele monitorizării lingvistice a canalelor de televiziune, efectuate benevol, de membrii Asociației „Apărarea Limbii Franceze”. Principalele posturi naționale de televiziune au consilieri calificați în domeniul limbii. Ei intervin în mod regulat pe lângă redacții pentru a le semnala erorile de vocabular, ortoepice sau gramaticale și pentru a le indica forma corectă. În cadrul Cercului Jurnaliștilor, care reunește ziaristii din presa scrisă și audiovizuală, s-a constituit un grup de reflexie asupra limbajului media care organizează dezbateri pe marginea problemelor ridicate de evoluția limbii, de presiunile și influențele la care este supusă. Televiziunile, ca și radiourile au în grila de programe emisiuni consacrate limbii franceze, iar Zilele Francofoniei multiplică spațiul destinat exprimării.

Iată că în Franța – dar și în multe alte țări ale lumii – comunitatea jurnaliștilor și societatea civilă colaborează activ cu o autoritate de reglementare pentru a da eficiență și anvergură unei politici publice de interes național și spirit european, cu marcată valoare culturală.

Următoarea întrebare la care voi încerca să răspund este ce fac societatea civilă, școala, instituțiile de cultură, Academia, Uniunea Scriitorilor, comunitatea jurnaliștilor și, nu în ultimul rând, CNA, pentru apărarea limbii române. Ce fac efectiv, și nu ce declară la radio sau la televizor. Pentru că auzim, din când în când, vocile îngrijorate ale unor intelectuali trăgând semnale de alarmă. Apar și cărți care listează la modul glumeț, bășcălios, greșelile de limbă, auzite la televizor și care au mare succes de piață. Fenomene ca becalizarea semanticii sau vanghelizarea gramaticii stârnesc zâmbete condescendente și se încadrează într-o normalitate percepută ca fatalitate. Cârcoțirea hazoasă pe seama perlelor pescuite de la confrăți („Cronica cârcotașilor”), articole răzlețe în presă – epuizează practic reacțiile (vizibile) ale societății față de un fenomen grav: degradarea permanentă a limbii române.

În contextul în care pasivitatea instituțiilor față de acest fenomen nu mai trebuie demonstrată, programul CNA de apărare a limbii române în audiovizual capătă o semnificație specială. Voi puncta etapele acestui program care, pentru a deveni eficient, are nevoie de sprijinul coerent, programatic, al lumii universitare.

În calitatea sa de garant al interesului public în domeniul comunicării audiovizuale, C.N.A. are obligația să asigure, în temeiul art. 10 al Legii Audiovizualului nr. 504/ 2002 „protejarea culturii și a limbii române, a culturii și limbilor minorităților naționale”. Această prevedere este reluată explicit în Codul de reglementare a conținutului audiovizual: “Radiodifuzorii au obligația de a asigura respectarea normelor ortografice, ortoepice și morfologice ale limbii române, stabilite de Academia Română” (art. 88 din Codul C.N.A.).

La ora actuală există, deci, cadrul legal pentru sancționarea greșelilor de limbă, iar responsabilitățile culturale ale radiodifuzorilor fac obiectul unui capitol din Codul C.N.A.. Încălcarea repetată a acestor obligații duce la sancțiuni și C.N.A. a dat mai multe somații pentru atentatele comise împotriva limbii române. De altfel, reglementarea folosirii corecte a limbii în legislația audiovizuală răspunde standardelor europene, documentelor Parlamentului European și ale Comisiei Europene care acordă un rol central diversității culturale și lingvistice.

Etapele derulării Proiectului C.N.A.

Decizia de a monitoriza felul în care se vorbește limba română la principalele posturi de televiziune și radio a aparținut membrilor Consiliului, dându-se astfel curs numeroaselor sesizări primite din partea publicului. Pentru a conferi legitimitate științifică acestui demers, C.N.A. a inițiat un parteneriat cu Institutul de Lingvistică al Academiei. Metodologia monitorizării a fost stabilită împreună cu prestigioși cercetători și profesori universitari care au devenit colaboratorii C.N.A. De menționat că, pentru derularea acestui proiect, au fost prevăzute fonduri speciale din bugetul instituției, înființându-se și un post de consilier pe probleme de limbă care este ocupat de un profesor universitar de la Facultatea de Litere.

Prima etapă a monitorizării a vizat principalele posturi de televiziune și radio, selectate după criteriul audienței. Prelucrarea datelor obținute a fost realizată în colaborare cu Institutul de Lingvistică al Academiei. În iunie 2002, sub egida Academiei Române, C.N.A. a organizat primul simpozion național destinat ziariștilor din presa audiovizuală, intitulat *Limba română la radio și televiziune*. Lucrările prezentate în cadrul acestei dezbateri naționale au fost publicate într-un număr special al revistei Forum audiovizual, distribuit tuturor radiodifuzorilor.

A doua etapă a programului C.N.A. s-a bazat, în continuare, pe parteneriatul cu Institutul de Lingvistică al Academiei Române la care s-a adăugat colaborarea cu IMAS, materializată într-o cercetare sociologică a datelor lingvistice.

Monitorizarea C.N.A. și a Institutului de Lingvistică din 2003 – la care s-a adăugat studiul IMAS – au fost prezentate în cadrul unui nou Seminar național organizat de Academia Română pentru comunitatea jurnaliștilor din presa audiovizuală și presa scrisă. Pentru a mări impactul acțiunii și a-i spori eficiența, pe site-ul C.N.A. au fost publicate principalele tipuri de greșeli pe care le comit

ziariști, dar și forma corectă indicată de dicționar, realizându-se astfel un îndreptar lingvistic de certă utilitate.

Anul 2005 a marcat noi abordări în politica C.N.A. cu privire la responsabilitățile culturale ale radiodifuzorilor. Cercetările efectuate în cadrul Proiectului PHARE și integrate campaniei „Audiență fără violență” au demonstrat impactul violenței TV asupra copiilor. A fost analizată violența din desenele animate, inclusiv cea de limbaj, calitatea traducerilor filmelor de animație, constatându-se tendința stâlcirii cuvintelor și abrevierii gramaticii, argotizarea sau chiar maidanizarea vocabularului.

Ca măsură adițională de stimulare a interesului jurnalistului pentru calitatea limbii române, C.N.A. a lansat – tot în 2005 – Proiectul Borges, o pledoarie pentru lectură, sincronizat cu programul „Mai bine o carte” al Ministerului Culturii și Cultelor. Apelul către radiodifuzori de a-și procura lucrările esențiale necesare actului jurnalistic a fost însoțit de o bibliografie publicată pe site-ul C.N.A. care cuprindea, spre consultare on-line, principalele dicționare ale limbii române. În multe redacții a apărut raftul cu cărți care prefigura Biblioteca Borges pentru care pleda Apelul C.N.A. Totodată, spre a veni în sprijinul celor interesați și a dovedi consecvanță în aplicarea propriilor idei, am dezvoltat centrul de documentare al CNA, prin achiziționarea de enciclopedii, dicționare și lucrări din domeniul audiovizualului ce pot fi consultate la sediul instituției.

Anul 2006 este anul pregătirii finale a audiovizualului românesc pentru momentul calendaristic al integrării europene a presupus noi eforturi legislative de adoptare a acquis-ului comunitar. C.N.A. a elaborat, după model britanic, Codul de reglementare a conținutului audiovizual, în cadrul căruia un capitol este consacrat Responsabilităților culturale ale radiodifuzorilor.

În sfârșit, avem la dispoziție temeiul legal pentru sancționarea posturilor care ignoră importanța folosirii corecte a limbii române. În continuitatea demersului nostru, la sfârșitul anului 2006, am declanșat o amplă anchetă, invitând o seamă de personalități ale vieții culturale să-și spună părerea în legătură cu felul în care se vorbește românește la televizor și la radio. Scopul declarat al anchetei a fost solidarizarea intelectualilor și liderilor de opinie cu cauza apărării limbii române. Răspunsurile primite au fost publicate în revista „Forum audiovizual”, nr. 6/ 2007. Odată cu alegerea sa ca președinte al C.N.A., în vara lui 2007, Răsvan Popescu a inclus, printre prioritățile agendei sale, obiectivul îmbunătățirii calității limbii române vorbite în audiovizual. Calea de atingere a acestui obiectiv s-a modificat însă în mod esențial. De la faza simpozioanelor și a recomandărilor s-a trecut la etapa sancțiunilor prevăzute de lege. S-a reactivat parteneriatul cu Institutul de Lingvistică al Academiei și s-au încheiat contracte ce prevăd realizarea unor monitorizări științifice, care să legitimeze și să valideze sancțiunile aplicate posturilor de radio și televiziune. Cu alte cuvinte, s-a trecut de la vorbă la faptă, la acțiunea pragmatică și realistă care sperăm că va aduce o îmbunătățire vizibilă în ce privește exprimarea în limba română a ziariștilor din audiovizual. Au fost aplicate deja numeroase somații posturilor de radio și televiziune la care s-au înregistrat cele mai numeroase și grave abateri. Important este, însă, altceva și anume faptul că jurnaliștii care vor pot să se corecteze, parcurgând rapoartele de monitorizare postate pe site-ul CNA. Acolo găsesc formele corecte de pronunție, morfologie sau sintaxă.

Au la dispoziție, cu alte cuvinte, un adevărat îndreptar lingvistic. Mai mult, pentru valorificarea în interesul școlii, al profesorilor și elevilor, a monitorizărilor lingvistice, CNA și Ministerul Educației, Cercetării și Tineretului (MECT) au încheiat, în vara acestui an, un protocol de colaborare. Documentul prevede editarea unei lucrări care va exploata, sub forma unor exerciții gramaticale ludice, cele mai frecvente greșeli de limbă identificate în discursul ziariștilor. Este vorba, mai ales, de acele greșeli care, prin repetiție, tind să devină normă, deși reprezintă atentate flagrante la pronunția și gramatica limbii române. Profesorii vor beneficia, astfel, de un auxiliar didactic util, care le va permite să demonstreze elevilor că nu tot ce aud sau văd la televizor este corect sau are valoare de model. Broșura va fi tipărită de MECT în 50 000 de exemplare, care vor fi distribuite în școli în această toamnă.

În concluzie, cred că, prin tot ceea ce face, CNA este o instituție activă în domeniul apărării limbii române, iar parteneriatul său cu Academia Română dovedește acest lucru.

Modèles européens de défense de la langue nationale

Tenant compte de la thématique des symposiums annuels organisés par l'Institut de Philologie « A. Philippide » de l'Académie Roumaine, qui relève la concordance entre la recherche académique et l'intérêt public – j'ai choisi comme sujet de mon exposé, les programmes destinés à la défense des langues nationales, qui se déroulent en France et en Roumanie et acquièrent une valeur de modèles européens.

Les deux programmes constituent des démarches de politiques publiques qui supposent la collaboration entre plusieurs institutions responsables de la défense des langues nationales dans le contexte de l'intégration européenne. Les autorités de régulation dans l'audiovisuel (CNA de Roumanie et CSA de France) sont impliquées activement dans le déroulement de ces programmes. De plus, CNA a initié un projet intitulé « SOS - la langue roumaine ». Les spécialistes de l'Institut de Linguistique de l'Académie Roumaine identifient les fautes de la langue et rédigent des rapports qui fournissent le fondement pour les sanctions appliquées par le Conseil. Les fautes linguistiques des journalistes sont transformés en exercices de grammaire et font l'objet d'étude aux classes de langue roumaine.

București, România